

Het natiebegrif in het zuidelijke krantendiscours aan de vooravond van de Belgische opstand (augustus 1829-juli 1830)*

ELS WITTE

1 PROBLEEMSTELLING EN METHODE

De geschiedenis van het natiebegrif in de transitieperiode 1790-1830 is zonder meer boeiend. R. Koselleck heeft aangetoond dat het één van de grondbegrippen is die in deze periode gedemocratiseerd, geïdeologiseerd en gepolitiseerd worden.¹ Het begrif wordt met andere woorden in en door grotere groepen verspreid, de inhoud wordt abstracter waardoor het beter kan worden ingepast in een meer algemene ideologie en bovendien wordt het ingezet in de politieke strijd en krijgt het dus een polemische functie.

Wat de inhoud van het begrif betreft, hebben in die periode inderdaad een aantal belangrijke mutaties plaats.² Onder invloed van het Verlichtingsdenken ontstaat een proces van culturele natievorming. Het begrif gaat naar een cultuurgemeenschap met een zelfde taal, godsdienst en tradities verwijzen. Door de link te leggen naar de staat ontstaat de natiestaat, waarin de culturele gemeenschap de staatkundige ondersteunt en legitimeert. Men tracht een sociaal-culturele cohesie tot stand te brengen die zich in nationalisme en patriottisme uit. Onderwijs, leger, godsdienst, kunsten, riten en symbolen vormen de kanalen waarlangs dit waardestelsel uitgedragen wordt. De natie wordt voortaan gezien als een organisme, zelfs als een metafysisch fenomeen, waarin de idee van bestemming vervat zit. Er bestaat voortaan zoiets als de subjectieve wil om een natie te vormen. Dat gevoel leeft in de gemeenschap en kan de basis vormen van een nationale onafhankelijkheidsstrijd. Het concept impliceert dus zelfbestemming en in de liberale visie ook politieke medezeggenschap, als garantie voor de eerbiediging van het algemeen belang en een historisch bepaalde volksgeest. Een staat wordt op die manier een liberale natiestaat. De natie valt samen met het

* Met dank aan de anonieme referent.

¹ R. Koselleck, O. Brunner, W. Conze, *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* (Stuttgart, 1972-1997) I, xiii-xv.

² Zie ondermeer: J. Koll, *Die belgische Nation. Patriottismus und Nationalbewusstsein in den Südlichen Niederlanden im späten 18. Jahrhundert* (Munster, 2003) *passim*; N. C. F. van Sas, 'De vaderlandse imperatief. Begripsverandering en politieke conjunctuur, 1763-1813', in: N. C. F. van Sas, ed., *Vaderland. Een geschiedenis vanaf de vijftiende eeuw tot 1940* (Amsterdam, 1999) 275-308; C. A. Tamse, E. Witte, ed., *Staats- en natievorming in Willem I's koninkrijk, 1815-1830* (Brussel, Baarn, 1992) 6-10; L. Vos, 'De nationale identiteit in België: een historisch overzicht', in: R. Detrez, J. Blommaert, ed., *Nationalisme. Kritische opstellen* (Berchem, 1994) 120-150.

soevereine volk en met de vrijheid, zodat de liberale natiestaat een gemeenschap van gelijkwaardige burgers is die als burgers politieke rechten bezitten.

Hoe kan de historicus dit proces reconstrueren? Via de constructivistische benadering kan de actie van de natiebouwers (vorsten, ministers, etc.) ontleed worden.³ Het gaat daarbij om klassieke beleidsanalyses. Minder gemakkelijk is het om de doorstroming van de concepten onder de verschillende bevolkingsgroepen te meten en vooral om het bewustzijnsgehalte ervan op te sporen. Enkel grootschalig en vooral representatief bronnenonderzoek kan enige uitkomst bieden. Persvertogen bekleden in dit onderzoek een belangrijke plaats. Een krantendiscours heeft immers een politiek-ideologische functie. Journalisten/schrijvers vervullen terzake een prominente rol. Als sluiswachters (*gate keepers*) selecteren ze de concepten, zenden ze door of houden ze achter. In de strijd om de media-agenda leggen ze al dan niet de nadruk op bepaalde issues. Die springen op die manier meer in het oog dan andere. Maar ze presenteren en omlijsten ook de concepten. Zij geven vorm en inhoud en contextualiseren het concept binnen een gekend referentiekader dat ze naar voren schuiven. Ze hanteren bijgevolg een welbepaalde visie, definiëren problemen, constateren oorzaken, vellen morele oordelen en reiken oplossingen aan. Bepaalde betekenissen komen dus meer op de voorgrond; andere worden weggelaten of naar de achtergrond verdrongen. Deze processen sluiten vanzelfsprekend aan bij de cultuur en de belangen van de samenleving waarvan het publiek deel uitmaakt. Het gaat dan ook om betekenissen, referentiekaders en overtuigingen die reeds bij het publiek aanwezig zijn en door datzelfde publiek gedecodeerd kunnen worden.⁴

De Zuidelijke Nederlanden — het latere België — vormen een interessante, maar nog weinig onderzochte casus. Interessant, want de evolutie van het begrip kan worden geanalyseerd doorheen de Brabantse en de Luikse revoluties, de Franse Conventie- en Empire-periode, het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, de opstand van 1830 en de postrevolutionaire natievorming. Voor het laatste decennium van de achttiende eeuw hebben we dankzij het onderzoek van G. van den Bossche en J. Koll, dat vooral op brochures en manifesten steunt, reeds een helder zicht op het concept.⁵ Het Franse regime is terzake nog weinig bekend en hoewel er al onderzoek verricht werd naar de staats- en natievorming⁶

³ Voor een overzicht van deze theorieën: T. Demeester, 'De exclusieve natiestaat. Pleidooi voor een constructivistische benadering van nationalisme en nationale identiteit', *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* (1997) iii-iv, 473-547.

⁴ E. Witte, *Media en politiek. Een inleiding tot de literatuur* (Brussel, 2002) 50-54, 170-182; P. J. Shoemaker, *Communication concepts. Gatekeeping* (Berkeley Hills, 1991); J. W. Dearing, E. M. Rogers, *Communication concepts. Agenda-setting* (Thousand Oaks, 1996); R. M. Entman, 'Framing', *Journal of communication*, XLIII (1993) iv, 52-55.

⁵ Koll, *Die belgische Nation, passim*; G. van den Bossche, *Enlightened innovation and the ancient constitution. The intellectual justification of Revolution in Brabant, 1787-1790* (Brussel, 2001) *passim*.

⁶ Tamse, Witte, *Staats- en natievorming in Willem I's koninkrijk*.

van koning Willem I, weten we nog weinig over de exacte verspreiding van de ideeën in bredere kring. Dat geldt ook voor de periode voor, tijdens en na de Belgische revolutie van 1830. Resultaten van systematisch bronnenonderzoek waarin verschillende sociale groepen aan bod komen, laten goeddeels verstek gaan. Meerdere auteurs poneren dat het natiebesef aan de basis van de revolutie ligt. Zo is voor J. Stengers de Belgische opstand van 1830 gebaseerd op de nationalistische tradities van de Zuidelijke Nederlanden⁷, terwijl L. Wils het begrip protonationalisme introduceert.⁸ Beiden zien in de Brabantse revolutie van 1790 de rechtstreekse voorloper van 1830. Ook S. Dubois komt in een recent werk over de genese van de Belgische natiestaat tot de conclusie dat de revolutionairen van 1830 in naam van België naar de wapens grepen.⁹ Maar hoe dat proces op ideologisch vlak precies in elkaar zat en door welke groepen het gedragen werd, dient nog onderzocht te worden.¹⁰

Deze studie wil een (beperkte) bijdrage leveren tot de problematiek aan de vooravond van de revolutie. De periode augustus 1829-juli 1830 staat centraal. Het zijn de maanden waarin de oppositie crescendo gaat, de conflictstof zich opstapelt en het mobilisatieproces hoogtepunten bereikt. De onderwijskwestie, het taalbeleid, de religieuze problemen, de constitutionele monarchie, de tweede petitiegolf, de koninklijke boodschap van december 1829 en de reacties van de oppositie, de behandeling van de tienjaarlijkse begroting, de ministeriële verantwoordelijkheid, de persprocessen, de concessies vanwege de regering en de beslissing om de Hoge Raad in Den Haag te vestigen: het zijn de hoofdthema's van dit bewogen jaar dat door auteurs als Bornewasser, Vermeersch, Van Sas en recentelijk Van Zanten nauwkeurig geanalyseerd werd.¹¹ Hoe ziet het beeld van de bestaande natie in het krantendiscours eruit en komen er al prefiguraties van de te vormen natie aan bod? Dat zijn, naast de door Koselleck aangebrachte probleemstelling, de twee hoofdvragen die we zullen trachten te beantwoorden.

⁷ J. Stengers, *Les racines de la Belgique jusqu'à la Révolution de 1830* (Brussel, 2000) 189.

⁸ L. Wils, 'Natie en geschiedenis: een gevaarlijke cocktail?', in: *Tussen herinnering en hoop. Geschiedenis en samenleving* (Leuven, 1998) 67-87; L. Wils, 'De twee Belgische revoluties', in: K. Deprez, L. Vos, *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging, 1780-2000* (Antwerpen, 1999) 43-50.

⁹ S. Dubois, *L'invention de la Belgique. Génèse d'un Etat-Nation, 1648-1830* (Brussel, 2005) 426. In dit werk vindt men ook een begripsgeschiedenis op basis van officiële documenten en woordenboeken.

¹⁰ E. Witte, 'Op zoek naar het natiegevoel in België. Enkele kanttekeningen bij 'Les racines de la Belgique' van Jean Stengers', *Wetenschappelijke Tijdingen*, LX (2001) iii, 167-187.

¹¹ J. A. Bornewasser, 'Het koninkrijk der Nederlanden, 1815-1830', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden, 1815-1840* (Haarlem, 1983) XI, 223-252; N. C. F. van Sas, 'Het politiek bestel onder Willem I', *Documentatieblad werkgroep achttiende eeuw* (1981) 110-134; A. J. Vermeersch, *Vereniging en revolutie. De Nederlanden 1814-1830* (Bussum, 1970); J. van Zanten, *Schielijk, winzucht, zwaarhoofd en bedaard. Politieke discussie en oppositievorming, 1813-1840* (Amsterdam, 2004).

We doen dat aan de hand van een zo representatief mogelijk corpus.¹² Welke kranten omvat het? De belangrijkste Brusselse liberale oppositiekrant maakt er vanzelfsprekend deel van uit. *Le Courrier des Pays Bas* kent in 1829-1830 al een zekere liberale traditie. Het was de krant van Coché-Mommens, een vermogend Brussels burger en tevens overtuigd liberaal en antiklerikaal. Hij wilde zich via zijn krant politiek laten gelden en rekende daartoe op de samenwerking met minister Van Maanen. Die ging op het voorstel niet in en vanaf 1827 trad er een vervreemding op tussen de krant en de regering en nam de oppositietaal toe. De redactie van de krant groeide vervolgens uit tot een belangrijk oppositioneel netwerk. Gereputeerde medewerkers legden er de basis van. P. van Meenen, hoogleraar filosofie en gekend publicist, was er de spil van maar de meest charismatische figuur was vanzelfsprekend de ideoloog L. de Potter. In hun schaduw waren medestanders en epigonen als Ph. Lesbroussart, P. Claes, L. Jottrand, E. Ducpétiaux, S. van de Weyer en J. B. Nothomb actief. De persprocessen tegen De Potter en Ducpétiaux en hun veroordelingen bezorgden de krant een nog sterker oppositieprofiel. Het deed de verkoop van het blad kennelijk geen kwaad. Rond 1830 steeg de oplage tot boven de 1000 exemplaren, wat haar boven het toenmalige gemiddelde bracht.¹³

Maar ook de tweede belangrijkste Brusselse liberale oppositiekrant zit in ons corpus. De geschiedenis van *Le Belge* als oppositieblad is zelfs langer en sprekender. Het eerste persproces dat de regering aanvatte (in 1819) betrof precies de uitgever van *Le Belge*. Omdat hij stierf enkele dagen na zijn tweede veroordeling ontstond er rond de krant een martelaarstraditie. De krant was vanaf het midden van de jaren twintig de spreekbuis van de jonge, daadkrachtige liberalen van francofone origine. In de bestudeerde periode was de samenwerking met *Le Courrier des Pays Bas* vrij hecht. De Potter werkte namelijk voor beide bladen. Maar ook hoofdredacteur A. Levae speelt een oppositierol, evenals A. Bosch, een familielid van kamerlid De Brouckère. De persprocessen ondersteunden het oppositieprofiel van *Le Belge*, ook al was het bereik en de reputatie van deze krant niet even groot als die van *Le Courrier*.¹⁴

Maar de liberale oppositiepers was niet enkel in Brussel actief. Ook Luik vormde een belangrijk centrum. *Le Politique* mocht dus in ons corpus niet ontbreken. Het was de krant die eerst onder de titel *Matthieu Laensbergh* (naar een Luiks patriot) opgericht werd door een groepje afgestudeerden van de Luikse rechtenfaculteit. Ze waren onder invloed van het jacobijns liberale gedachtegoed gekomen, dat er door professor P. Destrivaux uitgedragen werd. De spilfiguren waren de gebroeders Rogier, P. Devaux, J. Lebeau, H. Lignac en F. van Hulst. Bij

¹² In de bijlage worden de artikels opgegeven die per alinea werden geanalyseerd. Telkens wordt de datum van uitgave vermeld. In sommige kranten verschenen per dag meer dan één opiniërend artikel.

¹³ A. J. Vermeersch, 'Ontstaan, personele en structurele ontwikkeling van de Brusselse opiniepers en haar verhouding tot de regering van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, 1814-1830' (Onuitgegeven proefschrift; Gent, 1981) *passim*.

¹⁴ Vermeersch, 'Ontstaan Brusselse opiniepers', 481-495.

de totstandkoming van het bondgenootschap met de liberale katholieken speelde de krant een voorttrekkersrol.¹⁵

De katholieke oppositie wordt in onze steekproef door twee kranten vertegenwoordigd: de elitekrant *Le Catholique des Pays Bas* en de meer populaire *Den Antwerpenaer. Le Catholique*, die vanuit Gent opereerde, steunde op een aantal Vlaamse katholieke adellijke families, zoals Vilain XIII, D'Hane, Dellafaille-d'Huyse, Helias d'Huddeghem en De Robiano. Ze had ook connecties met de familie Rodenbach. Het Gentse Klein Seminarie fungeerde als denktank met verscheidene leraars-priesters als actieve participanten (C. van Crombrughe, J. de Smet, D. Verduyn, J. B. de Nève). Maar de meeste opiniërende artikels waren toch van de hand van de hoofdredacteur, de publicist A. Bartels. Ook hij was een pleitbezorger van het samengaan met de liberale oppositie, althans als een tijdelijke strategie. *Le Catholique des Pays Bas* was met andere woorden de spreekbuis van de ontevreden geestelijkheid en van een aantal katholieke edellieden in Vlaanderen.¹⁶

Veel minder prestigieus, en ook minder verspreid, was *Den Antwerpenaer*. De krant richtte zich veeleer tot de middengroepen en tot het Kempische platteland. Het blad was in de streektaal geschreven, want de hoofdredacteur, priester Buelens, zette zich af tegen het standaard Nederlands. Hij bracht de stem van het antiprotestantse, volkse katholicisme tot uitdrukking, verdedigde vurig de rechten van de katholieke kerk en voerde de oppositie tegen de regering aan. Zware persoonlijke aanvaringen met de regering lagen mee aan de basis van deze antihouding.¹⁷

Om de betekenisgeving door de oppositiepers beter te kunnen afbakenen, plaatsten we het oppositiediscours tegenover dat van een regeringskrant. De meest gerespecteerde regeringskrant, *La Gazette des Pays Bas* namen we dus in het corpus op. Vanaf 1825 ongeveer nam de regering deze krant meer in handen. Ze plaatste de Fransman C. Gréban aan het hoofd, terwijl de Franse publicisten A. Baron en M. Brialmont, naast baron de Reiffenberg en S. van de Weyer de belangrijkste medewerkers waren. De krant had vooral tot taak om te berichten over staatshoofd, regering en parlement. Vanaf 1829 moest de krant meer in de regeringspas lopen en zich beter wapenen tegen de oppositiepers. In steeds strengere woorden ging ze dan ook de oppositiepers veroordelen.¹⁸

¹⁵ A. Cordewiener, *Etude de la presse liégeoise de 1830 à 1850 et répertoire général* (Leuven, 1972) 60, 266-287; J. Pecheux, *Evolution de la presse en Belgique* (Brussel, 1950) 39-43.

¹⁶ E. Lamberts, *Kerk en liberalisme in het bisdom Gent (1821-1857)* (Leuven, 1972) 28-43; A. Boland, *Le procès de la révolution belge. Adolphe Bartels, 1802-1862* (Namen, 1977) *passim*.

¹⁷ R. Merecy, *De Antwerpse pers onder het Verenigd Koninkrijk* (Antwerpen, 1945) 117-118; F. Prims, *Antwerpen in 1830* (Antwerpen, s. a.) 149-150; F. Prims, *De katholieke dagbladders te Antwerpen* (Antwerpen, 1936) 45-49.

¹⁸ Vermeersch, 'Ontstaan Brusselse opiniepers', 311-314, 542-545.

Onze krantensteekproef mag dus wel representatief genoemd worden. De verschillende stromingen binnen de oppositie zijn erin aanwezig, evenals de vier grote zuidelijke centra: Brussel, Luik, Gent en Antwerpen. Via dit corpus laten we tevens de meest centrale figuren uit de oppositie en de revolutie aan het woord. Rogier, Lebeau, Jottrand, Claes, Devaux, Van de Weyer, Nothomb, Ducpétiaux, De Potter, Lesbroussart, De Robiano, Bartels, Rodenbach: ze voerden in augustus-september 1830 allen het verzet mee aan. Meerderen onder hen behoorden vervolgens tot de *founding fathers* van de Belgische natiestaat en brachten het na de opstand tot minister, gouverneur, hogere ambtenaar, hoge magistratuur of parlementslid.

Via deze zes kranten bereiken we alleszins een zeker segment van de bevolking. De pers is in deze periode immers al een communicatiemiddel tussen verschillende sociale groepen. Binnen de burgerij wordt de krant niet enkel door de abonnees gelezen maar ook in salons, clubs, leesgenootschappen, koffiehuisen en hotels. Maar ook bij lagere sociale groepen vindt de pers ingang. Dagbladen zijn te lezen in winkels, herbergen, bij kappers, etc. Ze worden hardop voorgelezen daar waar mensen samenkomen. Ook ongeletterden kunnen dus kennis nemen van de inhoud. In verschillende lagen van de bevolking kan de inhoud bijgevolg aanleiding geven tot gesprekken en discussies. Het precieze aantal lezers is moeilijk te becijferen, maar als men weet dat het aantal abonnees per krant doorgaans tussen vijfhonderd en duizend schommelt, dan mag men, volgens de berekeningen van H. Gaus¹⁹, gerust met tien vermenigvuldigen en komen we al vlug tot een paar tienduizenden.

Hoe gingen we nu te werk? Rond de reeds vermelde conflicten en gebeurtenissen selecteerden we de opiniërende artikels van deze zes kranten, waarbij ook brochures het onderwerp waren van het hoofdartikel. Op die manier zitten de meest ophefmakende series in onze steekproef. Dat is het geval voor De Potters *Lettre de Démophile au Roi*, dat de aanleiding wordt voor persprocessen. Lebeaus essays over de constitutionele monarchie analyseren we eveneens. De brochure van De Brouckère hoort er ook bij, evenals die van De Robiano. Het was in deze periode inderdaad de gewoonte om lange essays niet alleen in brochure-vorm uit te geven, maar deze ook gespreid over verschillende dagen in de pers op te nemen. Ook voor de brochures van minder gekende auteurs was dat het geval. Zo namen we in ons corpus de reeksen op over de constitutionele monarchie, de ministeriële verantwoordelijkheid, het koningschap, de relatie godsdienst-staat, de grondwet, etc. Al deze essays zijn vrij theoretisch opgevat en gaan minder in op de dagelijkse politieke praktijk. Dat is wel het geval voor een andere categorie artikels die de grieven van het zuiden als onderwerp hebben of het noorden en zuiden op verschillende terreinen tegenover elkaar plaatsen. Maar de grootste groep opiniërende artikels slaan op de politieke actualiteit. Tot de meest behandelde onderwerpen behoren de petitie, de koninklijke boodschap, de begrotingsdebatten, de wetsontwerpen en koninklijke besluiten met betrek-

¹⁹ H. Gaus, *Pers, kerk en geschreven fictie. Gent, 1836-1860* (Brugge, 1975) 15-39.

king tot onderwijs en pers, het liberaal-katholieke bondgenootschap en de persprocessen. In totaal leverde dat 350 artikels op en als we ermee rekening houden dat deze artikels gemiddeld uit 12 alinea's bestaan, dan analyseerden we 4200 alinea's, zodat de representativiteit van ons corpus kwantitatief moeilijk in twijfel kan worden getrokken.

In elke alinea zochten we vervolgens het natiebegrip op. We mochten ons vanzelfsprekend niet opsluiten in dat ene begrip, maar dienden heel het semantische veld te bekijken: staat, staatshoofd, vorst, volk, vaderland, vaderlandsliefde en patriottisme horen tot dat veld, terwijl de concretere geografische invullingen van even groot belang zijn: het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, de Nederlanden, Noord en Zuid, de noordelijke en de zuidelijke provinciën, Holland, Hollanders, België en Belgen. Wij, zij, ons en hun/hen kunnen eveneens natiegeoriënteerde aanduidingen geven. We gebruikten de in de inhoudsanalyse bekende stellingenanalyse.²⁰ De in de alinea's aanwezige stellingen worden aangegeven, hun frequentie bekeken en vergeleken, de richting die ze uitgaan aangegeven, de associaties nagegaan, hun expliciet of impliciet karakter ontleed evenals hun eventuele mobilisatiekracht.

2 RESULTATENOVERZICHT²¹

Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, de Nederlanden, het koninkrijk, het rijk

Deze eerste groep begrippen verwijst vooral naar de eenheid en naar de natiestaat. Wat opvalt is dat ze niet echt frequent gebruikt worden. Bijzonder gering in aantal zijn zelfs de stellingen met positieve connotaties. Enkel de *Gazette* blijft al eens stilstaan bij de welvaart in het koninkrijk.²² Het neutrale gebruik van de termen komt meer voor, zeker als er politieke instellingen en wetten (de grondwet, de onderwijswetten, de monarchie, de koninklijke boodschap, etc.) in het geding zijn. De *Gazette* doet dit systematischer, maar ook de oppositiekranen gebruiken in die gevallen de overkoepelende termen.²³ Dat de oppositie een zaak is van heel het koninkrijk is kwantitatief de meest belangrijke stelling. Ze wordt niet enkel in het algemeen geformuleerd, maar ook heel expliciet met betrekking tot de katholieke oppositie, tot de unie met de

²⁰ We volgden de methode van V. Morin, *L'écriture de la presse* (Parijs, Den Haag, 1969). Voor meer uitleg over deze methode zie G. van Spauwen, *Multimedia oorlog* (Brussel, 1992) 107-179.

²¹ We verwijzen in de voetnoten telkens naar de artikels waarin de stellingen in de alinea's voorkomen. Het aantal referenties geeft tegelijkertijd een kwantitatieve aanduiding als men het vergelijkt met het globale corpus (zie bijlage). Gebruikte afkortingen: DA: *Den Antwerpenaer*; LB: *Le Belge*; CaPB: *Le Catholique des Pays Bas*; CPB: *Le Courrier des Pays Bas*; GPB: *La Gazette des Pays Bas*; LP: *Le Politique*.

²² GPB, 23 aug. 1829.

²³ CaPB, 28 okt. 1829; 3 april 1830; 7 april 1830; 27 mei 1830; GPB, 28 sept. 1829; 14 dec. 1829; 15 dec. 1829; 28 dec. 1829; 12 jan. 1830; LP, 22 okt. 1829; 9 april 1830, 8 mei 1830; CPB, 9 nov. 1829; 26 mei 1830; 27 mei 1830, 2 juni 1830; 17 juni 1830.

liberalen en de pers- en onderwijsvrijheid.²⁴ Tussen de twee delen van het koninkrijk heersen disproporties, waarbij de taalsituatie onder meer beklemtoond wordt.²⁵ Interessant is ook de stelling dat de oppositie geen onenigheid in het rijk wil. Expliciet vermeldt men in *Den Antwerpenaer, Le Catholique* en *Le Courrier* dat men geen scheiding wil. Daarvoor is de zaak van de oppositie ‘trop haut placée.’ De eisen slaan immers op heel het rijk.²⁶ Enkel De Robiano dreigt: als de regering niet inbindt dan zal uit de loop van de gebeurtenissen resulteren wat niemand nu wil: een aparte wetgeving voor elk onderdeel van het koninkrijk.²⁷

Het noorden, de noordelijke provinciën, Holland, de Hollanders versus het zuiden, de zuidelijke provinciën, België en de Belgen

Tussen deze begrippen onderling zijn er uiteraard verschillen. Het noorden, zuiden en de noordelijke en zuidelijke provinciën verwijzen naar de onderdelen van één geheel, terwijl Holland/Hollanders en België/Belgen naar aparte identiteiten en naar deze van voor de vereniging verwijzen. Als deze laatste categorieën tegenover elkaar geplaatst worden dan trekt men de eenheid meer in twijfel dan dat men ze versterkt. De stellingen van de eerste groep komen minder voor — ze zitten kwantitatief op hetzelfde niveau als het Verenigd Koninkrijk — terwijl deze rond de tweede groep veel centraler staan. Vooral de Belgen scoren hoog. Het discours loopt echter parallel, ook al is het woordgebruik bij de tweede groep heel wat emotioneler.

Om welke beweringen gaat het nu? Het noorden, de noordelijke provinciën, Holland en de Hollanders worden bevoordeeld ten nadele van het zuiden, van België en de Belgen. Het noorden, Holland heeft alles, zelfs het monopolie en dat uit zich het sterkst op het religieuze vlak en wat het aantal ambten betreft maar ook economisch-financieel en inzake taal stelt men deze ongelijkheid vast.²⁸ Het noorden moet begrip hebben voor het zuiden en tot de oppositie toetreden. Vooral de katholieken in het noorden worden daartoe opgeroepen. Het is niet

²⁴ Algemeen: CaPB, 28 okt. 1829; LP, 25 febr. 1830; 8 mei 1830; CPB, 7 april 1830; DA, 19 dec. 1829. Godsdienst: CPB, 5 aug. 1829; 22 sept. 1829; 26 sept. 1829; 27 nov. 1829; CaPB, 7 sept. 1829; 25 sept. 1829; 28 okt. 1829. Onderwijs: CPB, 22 sept. 1829; CaPB, 21 okt. 1829. Persvrijheid: CPB, 7 mei 1830. Unie: CaPB, 22 aug. 1829; 21 okt. 1829.

²⁵ CaPB, 21 aug. 1829; 28 aug. 1829; LP, 2 sept. 1829; CaPB, 20 sept. 1829.

²⁶ CPB, 6 april 1830, 7 april 1830; DA, 29 mei 1830; CaPB, 21 aug. 1829.

²⁷ CaPB, 23 dec. 1829.

²⁸ Algemeen: LB, 23 sept. 1829; 21 okt. 1829; DA, 15 aug. 1829; 26 sept. 1829; 30 sept. 1829; CPB, 14 mei 1830; CaPB, 15 okt. 1829. Godsdienst: CaPB, 28 aug. 1829; 24 sept. 1829; 12 okt. 1829; 15 okt. 1829; 30 april 1830; LB, 21 okt. 1829; 13 dec. 1829; DA, 26 sept. 1829. Ambten: CPB, 7 aug. 1829; 18 juni 1830; LB, 17 sept. 1829; 30 sept. 1829; 31 okt. 1829; DA, 15 aug. 1829; 26 sept. 1829. Economische aspecten: LP, 16 dec. 1829; DA, 15 aug. 1829. Taal: DA, 15 aug. 1829.

goed voor de eenheid van het rijk dat het noorden medeplichtig wordt aan het partijdig regeringsbeleid.²⁹

Rond het begrip Belgen verschijnen de scherpste stellingen. België wordt als een kolonie behandeld, beter geëxploiteerd dan Java. De Belgen worden als paria's en slaven beschouwd. Ze zijn de slachtoffers, de gekwetsen; ze worden beledigd en bedrogen. Ze zijn uitgesloten wegens hun taal, het Frans, en worden ook van hun godsdienst beroofd.³⁰ Giftig wordt de inhoud van de stellingen als er gereageerd wordt op het noordelijke *Advertentieblad* dat de Belgen van onbekwaamheid en gallomanie beschuldigt.³¹ De aanvallen op het Nederlands zijn over het algemeen scherp: als 'un patois disgracieux, un idiome sans gloire, sans littérature et sans monumens' en 'un instrument légal de gêne et d'esclavage' wordt het door de Franstaligen afgedaan.³² Scheldwoorden komen weinig voor en zijn vrij gematigd: de Hollanders zijn Benjamijnen en moerasbewoners.³³

Een aantal stellingen bedelen de Belgen zekere karakteristieken toe. De geschiedenis (de Spaanse en Habsburgse Nederlanden, de Brabantse revolutie, de strijd tegen Napoleon) toont aan dat ze vrijheidslievend zijn; ze zijn katholiek, geduldig maar ook belust op vernieuwing. In België beweegt veel, daar volgt men 'le mouvement du siècle'³⁴, luidt het.

De Potter zorgt driemaal voor de stelling dat België zijn eigen zaken moet beredderen. In zijn brief aan Van Gobbelschroy heeft hij het over 'la future régénération de la Belgique' en in zijn brief aan de koning is hij nog veel explicieter: 'Règlez vos opinions, vos cultes, vos écoles, comme vous le trouvez convenable et laissez nous la liberté des nôtres.' Dezelfde dreigende stelling lezen we na zijn veroordeling.³⁵ Maar eigenlijk blijft het daarbij. De oppositiekranten gaan er niet verder op in. Veel talrijker zijn dan ook de stellingen waarin de Belgen opkomen voor hun rechten, niets anders willen dan de toepassing van de grondwet en met de hulp van legale middelen de ongelijkheid willen wegwerken ten einde de eensegezindheid tussen noord en zuid te handhaven.³⁶ België en Holland moeten samen petitioneren, schrijft onder meer *Le Politique*, want ze

²⁹ CaPB, 21 aug. 1829; 24 sept. 1829; 19 nov. 1829; 20 dec. 1829; 31 maart 1830.

³⁰ Algemeen: LP, 17 maart 1830; DA, 15 aug. 1829; 30 sept. 1829; 28 nov. 1829; CPB, 7 sept. 1829; 23 dec. 1829; 14 juni 1830; 18 juni 1830; CAPB, 21 aug. 1829; 20 sept. 1829; 26 okt. 1829; 11 nov. 1829; LB, 8 sept. 1829; 16 dec. 1829. Taal: DA, 15 aug. 1829; CPB, 9 nov. 1829; LB, 11 okt. 1829; CaPB, 18 sept. 1829. Ambten: LB, 17 sept. 1829; Godsdienst: 26 sept. 1829.

³¹ CaPB, 31 maart 1830; 10 april 1830; 8 mei 1830.

³² LB, 14 aug. 1829; 5 dec. 1829.

³³ DA, 30 sept. 1829; CaPB, 10 april 1830; LP, 30 sept. 1829.

³⁴ LP, 17 maart 1830, 18 maart 1829; CaPB, 7 sept. 1829; 25 sept. 1829; 8 mei 1830; CPB, 4 okt. 1829; 6 april 1830; 7 april 1830; 30 april 1830; DA, 5 sept. 1829; 28 nov. 1829.

³⁵ LP, 10 dec. 1829; CPB, 23 dec. 1829; 12 mei 1830.

³⁶ CaPB, 5 aug. 1829; 21 aug. 1829; 31 maart 1830; CPB, 23 dec. 1829; 14 mei 1830; 14 juni 1830; LB, 31 okt. 1829; DA, 26 sept. 1829; 10 okt. 1829; 28 nov. 1829; LP, 24 dec. 1829; 15 jan. 1830; 17 maart 1830.

hebben dezelfde belangen.³⁷ Van de scheidingsgedachte zijn we ver verwijderd, luidt het meerdere malen.

Maar laat ons ook eens kijken naar wat er niet of zelden te lezen valt. J. Stengers wees erop dat de koning pogingen ondernam om ‘België’ als overkoepelende term voor heel het koninkrijk te gebruiken.³⁸ Een paar keer gebeurt het inderdaad, maar het verschijnsel blijft marginaal.³⁹ Opmerkelijker is het om te constateren dat de afzonderlijke provincies en steden weinig aan bod komen, ondanks het belang dat er na 1830 aan de provinciale en gemeentelijke autonomie wordt gehecht.⁴⁰ De *Catholique* heeft het wel over ‘nos belles provinces de Flandre’ die bij het petitioneren het voortouw zullen nemen, ze valt de protestanten van Noord-Holland en Gelderland aan en neemt de katholieken van Noord-Brabant in bescherming.⁴¹ De Franse *Globe* wordt geciteerd als de krant Luik als de meest intelligente stad van de Nederlanden afschildert, die politiek bijzonder standvastig, heel vrijheidslievend en vol jeugdige energie is.⁴² Maar veel meer vernemen we niet over de provincies en de gemeenten. Enkel de Luikse *Le Politique* bepleit een enkele keer meer autonomie voor de provincies.⁴³

De staat, het staatshoofd en de koning

Weer valt het op dat een begrip dat naar het amalgaam verwijst — de staat — nauwelijks aan bod komt. Als neutraal ingevuld concept wordt het verbonden met de verschillende instellingen en de wetgeving. Het parallellisme met het gebruik van het begrip koninkrijk is dan ook frappant. De weinige keren dat de staat andere, positieve associaties krijgt, dan is het in verbinding met de burgers, met het buitenland, voor de katholieke kranten met de godsdienst en vooral met de koning.⁴⁴ De term staatshoofd verschijnt zelden in de beweringen. De koning des te meer. Kwantitatief scoort de koning zelfs hoog en dat geldt voor alle oppositiekranen.

³⁷ LP, 16 dec. 1829.

³⁸ J. Stengers, ‘Le vocabulaire national dans le royaume des Pays-Bas’, in: *Colloque historique sur les relations belgo-néerlandaises entre 1815 et 1945*. Acta (Gent, 1982) 9-28.

³⁹ CPB, 2 juni 1830; LP, 20 maart 1830; CaPB, 25 aug. 1829; 30 nov. 1829.

⁴⁰ H. Haag, *Les droits de la cité. Les catholiques démocrates et la défense de nos franchises communales, 1833-1836* (Brussel, 1946) blijft nog steeds het werk waarin deze problematiek het uitvoerigst aan bod komt.

⁴¹ CaPB, 10 okt. 1829; 1 nov. 1829; 14 nov. 1829; 19 nov. 1829; 30 nov. 1829.

⁴² CPB, 24 juli 1830.

⁴³ LP, 14 aug. 1829

⁴⁴ CPB, 7 sept. 1829; 9 nov. 1829; 6 april 1830; 22 mei 1830; 26 mei 1830; 27 mei 1830; LB, 31 dec. 1829; CaPB, 20 okt. 1829; GPB, 20 dec. 1829.

In welke stellingen verschijnt hij? Samen met de prins wordt de koning positief benaderd.⁴⁵ Dat gebeurt frequent bij het oproepen tot petitioneren, en zeker als hij aan de oppositie toegevingen heeft gedaan, terwijl de prins van Oranje nog steeds ‘le loyal et généreux soldat de Waterloo’ is. De *Gazette* gaat daarin uiteraard het verst. In abstractere stellingen verschijnt de onschendbare koning, gekoppeld aan zijn rol in de constitutionele monarchie. Voor de vorst is in dat systeem respect nodig. Hij beklemtoont immers de eenheid.⁴⁶

Maar het talrijkst zijn de stellingen die aangeven dat de regering schuldig is en niet de koning. De koning is zelf het slachtoffer van de regering, de ministers en van Van Maanen in het bijzonder. Van Maanen brengt de koning op het slechte pad en sleurt hem tegen zijn wil mee. Voor *Le Politique* is de koning ‘un homme de bien’ met zijn ‘grand’ âme’, maar hij moet het stellen met ‘l’homme de calamité.’ Hij wordt misleid door de valse inlichtingen van de ministers en door hun halsstarrigheid en kan daardoor zijn beloftes niet nakomen.⁴⁷ Er moet gepetitioneerd worden, want de koning moet weten wat er leeft. De oproep in *Den Antwerpenaer* is dan ook gericht aan de vaderlandslievende Belgen, ‘waere vrienden van onze koning’, die zelf ook dapper strijdt voor het welzijn van het land.⁴⁸ Niet tegen de koninklijke wil, maar wel tegen de wil van uw ministers zijn we, luidt het ook bij De Potter.⁴⁹

Kortom, er komt een heel ander beeld aan de oppervlakte dan we verwacht hadden, zeker als we het vergelijken met het zeer negatieve beeld van de koning dat na de septemberdagen van 1830 verschijnt. Natuurlijk moeten we ermee rekening houden dat majesteitsschennis in deze periode een heel zwaar misdrijf was, dat de persprocessen de journalisten wel tot zelfcensuur zullen hebben aangezet en dat er een strategie achter deze stellingen zat. De koning sparen maakte het mogelijk de regering des te harder aan te vallen. Maar toch kunnen we verwonderd zijn over de lovende strekking van deze stellingen. Of mogen we ervan uitgaan dat in deze transitieperiode nog steeds *het ancien régime*-beeld van ‘de goede koning en zijn slechte raadgevers’ doorwerkte en/of instrumenteel gebruikt kon worden?

Volk en bevolking

In andere begripshistorische werken komt men tot de bevinding dat ‘volk’ vanaf deze periode een centraal begrip aan het worden is, dat andere begrippen zelfs zal overvleugelen en langzamerhand essentialistisch ingevuld wordt. Wel

⁴⁵ DA, 9 jan. 1830; 7 maart 1830; LP, 16 mei 1830; CPB, 27 nov. 1829; GPB, 24 dec. 1829, 3 mei 1830; CaPB, 6 okt. 1829; 15 okt. 1829.

⁴⁶ CPB, 23 dec. 1829; 11 febr. 1830; 27 mei 1830; 2 juni 1830; LB, 26 jan. 1830; GPB, 28 mei 1830.

⁴⁷ LB, 8 sept. 1829; 21 okt. 1829; 28 aug. 1829; 31 okt. 1829; 15 dec. 1829; LP, 6 dec. 1829; 24 dec. 1829; CaPB, 23 aug. 1829; 28 aug. 1829; 20 sept. 1829; 17 dec. 1829; 10 jan. 1830; 27 mei 1830; DA, 5 aug. 1829; 12 aug. 1829; 19 aug. 1829; 28 nov. 1829.

⁴⁸ DA, 28 nov. 1829.

⁴⁹ CPB, 23 dec. 1829; 29 dec. 1829.

maakt men een onderscheid met een staatkundig verband: een volk of meerdere volkeren kunnen tot één staat behoren.⁵⁰ In ons corpus merken we daar allemaal nog niet veel van. De term kent een marginaal gebruik. Het Belgische volk wordt af en toe wel als onderwerp gebruikt en de Nederlanden bestaan ook voor onze journalisten uit meer dan één volk⁵¹, maar gemeenschapskenmerken worden in relatie tot ‘volk’ nimmer vermeld. Het begrip dekt wel al eens een sociale categorie — de lagere groepen — en staat soms synoniem voor ‘bevolking’⁵², maar echt noemenswaard is het allemaal niet.

Meer stellingen treffen we aan waarin een duidelijke politieke invulling aan het begrip gegeven wordt. Weer wordt de link tussen de koning en het volk positief benaderd. De regering heeft het Belgische volk geschokt en het volk en de koning moeten gered worden door de oppositie.⁵³ Lebeau zorgt ook voor uiteenzettingen over de constitutionele monarchie waarin de koning met zijn volk verbonden is via een pact dat beiden vrijelijk aanvaarden. De koning en het volk regeren samen. De soevereiniteit behoort én aan de koning én aan de mandatarissen van het volk. De plaats van het volk in relatie tot de koning en tot de vertegenwoordiging wordt trouwens meer dan eens geëxpliciteerd.⁵⁴ De Potter gaat in zijn brief aan minister Van Gobbelschroy verder: het volk is alles, regering en mandatarissen zijn eraan ondergeschikt. De volkssoevereiniteit wordt dus prominent naar voren geschoven. Het soevereine volk mag uiteraard niet onderdrukt worden.⁵⁵

Vaderland, vaderlandsliefde, patriotten en patriottisme

Het inhoudelijk gehalte van deze begrippen is duidelijk veel groter. Ze komen in de stellingen ook heel wat meer voor dan het volk. Een aantal keren refereert het begrip vaderland aan de godsdienst en aan de vrijheidsliefde van de zuidelijke voorvaders⁵⁶, maar ook het gemeenschappelijke vaderland is aanwezig. Vaderlandse geschiedenis bijvoorbeeld mag niet enkel uit protestantse leerboeken aangeleerd worden en het is in het belang van het gemeenschappelijke vaderland dat er voor godsdienstvrijheid opgekomen wordt.⁵⁷

Kijken we naar de associaties, dan blijkt dat het vaderland meestal globaal geduid wordt, en het begrip dus niet op een onderdeel van het rijk slaat. Dat geldt voor het vaderland dat zijn rechten vrijelijk moet kunnen uitoefenen. Welvaart, welzijn en algemeen belang hangen nauw samen met het vaderland. Vandaar dan ook dat de oppositie vaderlandslievend is, want ze zorgt voor het wegwerken van

⁵⁰ R. Aerts, H. te Velde, ‘De taal van het nationaal besef, 1848-1940’, in: Van Sas, *Vaderland*, 392-395.

⁵¹ CaPB, 10 okt. 1829; 17 dec. 1829; 23 juni 1830.

⁵² CaPB, 22 okt. 1829; 28 jan. 1830; GPB, 10 jan. 1830; 9 mei 1830; 10 juni 1830; DA, 26 sept. 1829.

⁵³ CaPB, 20 sept. 1829; 10 okt. 1829.

⁵⁴ GPB, 18 dec. 1829; 10 april 1830; CPB, 22 mei 1830; 23 juni 1830; LB, 5 aug. 1829; 23 okt. 1829.

⁵⁵ CaPB, 5 nov. 1829; LB, 8 okt. 1829.

⁵⁶ CaPB, 20 sept. 1829; 28 okt. 1829; DA, 26 sept. 1829; 30 sept. 1829; 28 nov. 1829.

⁵⁷ CaPB, 21 aug. 1829; 14 nov. 1829; 27 nov. 1829.

de onrechtvaardigheden in het vaderland. Oppositie en patriottisme gaan dus hand in hand. Wie petitioneert, is een goede vaderlander, de veroordeelde journalisten zijn patriotten, etc.⁵⁸

Vanuit het algemeen belang wordt ook de link gelegd naar de volksvertegenwoordiging. Onze volksverbeelders — zoals *Den Antwerpenaer* het zo schilderachtig uitdrukt — zorgen voor het welzijn van het ganse vaderland. De volksverbeelders zijn dus patriotten.⁵⁹ Het dynastieke patriottisme ontbreekt evenmin in de stellingen. De vorst behartigt de belangen van het vaderland en strijdt voor het vaderland.⁶⁰ Kortom, in tegenstelling tot wat we misschien hadden verwacht, brengt het begrip vaderland de antithese tussen noord en zuid weinig aan de oppervlakte.

Natie, nationaliteit en nationaal

Tot slot zijn we bij hét centrale begrip beland: de natie. Maar staat het ook centraal? Zonder enige twijfel. Het aantal stellingen scoort dubbel zo hoog als deze waarin België en Belgen voorkomen, en het is drie maal groter dan het aantal waarin volk en vaderland centraal staan. Het is ook het begrip dat aan meerdere andere concepten wordt gelieerd en ook sterk geïdeologiseerd is. Soms is het wel inwisselbaar met een ander concept. In een paar gevallen verwijst het naar het land, naar de staat en naar het volk.⁶¹ Nationaliseren, in de zin zoals de vorst en de regering dat doen, dit wil zeggen de twee delen in één ‘corps national’ brengen, komt verschillende malen aan bod. Het verbaast ons natuurlijk niet in de oppositiekranen te lezen dat de regering dit proces verkeerd aanpakt en ze antinationale middelen inschakelt. Antinationaal staat dus voor datgene dat tegen het algemeen belang van de natie indruist.⁶²

Opmerkelijk is het dat de definiëring van het begrip natie vooral vanuit de taal gebeurt. Taal is een element van de nationaliteit. Het ergste wat een natie kan overkomen, is zijn taal te verliezen. De regering vergist zich als ze van het Nederlands de nationale taal wil maken. Het Nederlands is niet de taal van ‘la généralité des habitants.’ Het Frans is de nationale taal, want ze is de taal van de voorvaderen, van het grootste deel van de natie, en vooral van al de beschaafde naties. Met het Vlaams moet geen rekening gehouden worden: het is ‘une langue tout à fait discréditée dans l’opinion.’⁶³

⁵⁸ CPB, 14 juni 1830; LB, 5 aug. 1829; 22 aug. 1829; CaPB, 1 nov. 1829; LP, 24 dec. 1829; DA, 28 nov. 1829; GPB, 8 mei 1830.

⁵⁹ DA, 23 sept. 1829; 19 dec. 1829; LB, 31 okt. 1829; CaPB, 20 sept. 1829; CPB, 13 febr. 1830; GPB, 11 aug. 1829; 24 dec. 1829.

⁶⁰ DA, 28 nov. 1829; 2 dec. 1829; CPB, 14 juni 1830; GPB, 9 juli 1830.

⁶¹ DA, 19 dec. 1829; CPB, 7 sept. 1829; 9 nov. 1829.

⁶² CPB, 7 aug. 1829; 14 mei 1830; CaPB, 21 aug. 1829; 28 aug. 1829; 7 sept. 1829; 9 sept. 1829; 1 april 1830; LB, 6 dec. 1829; GPB, 15 dec. 1829.

⁶³ CPB, 2 sept. 1829; 8 sept. 1829; 13 sept. 1829; CaPB, 20 sept. 1829; LB, 23 sept. 1829; 25 sept. 1829; 31 okt. 1829; 6 nov. 1829; LP, 19 jan. 1830; GPB, 10 juni 1830.

Een andere definitie neemt de representatieve constitutionele monarchie dan weer als uitgangspunt. De natie heeft de grondwet tot stand gebracht. De koning vertegenwoordigt ‘l’individualité nationale.’ In de Kamer zetelen de verkozenen van de natie. Zij drukken ‘le génie nationale’ uit en behartigen de belangen en de vrijheden van de natie. De meerderheid van de natie regeert.⁶⁴

De vrijheid vult het begrip eveneens in.⁶⁵ De vrijheid is in de natie aanwezig. Een vrije natie bestaat uit burgers die alles veil hebben voor vrijheid, gelijkheid en onafhankelijkheid. Hier hebben we dus duidelijk te maken met het liberale natiebepgrip. In het katholieke discours wordt de godsdienstvrijheid natuurlijk eveneens beklemtoond. Om natie en oppositie met elkaar te verbinden volgt men opnieuw de ondertussen gekende gedachtegang. De natie is in gevaar. De oppositie spreekt vanuit de natie. De regering moet zich met de natie verzoenen. En als de grieven ingewilligd zullen worden, dan vormen we samen — aldus de *Courrier des Pays Pas* — ‘une nation inattaquable.’⁶⁶

Tot hiertoe sloeg het begrip natie dus duidelijk op het geheel. Zijn er ook stellingen waarin België als natie aan bod komt? Nauwelijks. In één artikel worden nationale herinneringen opgehaald en komen de provinciale en stedelijke tradities en de vrijheidsliefde aan bod. Als er toegevingen gedaan worden dan uit de *Courrier* de tevredenheid aldus: het kon toch niet dat de Belgen uit ‘la ligne des nations’ zouden verdwenen zijn. Natie wordt in deze stellingen meer als culturele natie gebruikt.⁶⁷ Met een natiestaat wordt België slechts in één stelling in verband gebracht: als men het over de Brabantse revolutie heeft dan spreekt men over ‘notre existence nationale.’⁶⁸

Zowel wat de invulling als wat de frequentie betreft breekt het natiebepgrip dus door. Taal en religieus nationalisme verwijzen meer naar de culturele natie, maar ook de liberale concepten komen al duidelijk aan bod. Naar de wilsnatie wordt meerdere malen impliciet verwezen. Door de link naar de oppositie te leggen is er ook sprake van politisering.

3 ENKELE CONCLUSIES

Het discours dat we ontleedden is al bij al van een redelijk hoog intellectueel niveau. Het gaat geenszins om ge vulgariseerde geschriften. Scheldproza houdt het al evenmin in. Er zijn natuurlijk wel verschillen tussen de kranten onderling. *Le Belge* en vooral *Den Antwerpenaer* proberen kennelijk ook lager opgeleiden

⁶⁴ CPB, 26 nov. 1829; 7 april 1830; 26 mei 1830; 27 mei 1830; 2 juni 1830; CaPB, 20 sept. 1829; 1 nov. 1829; 17 dec. 1829; LB, 31 okt. 1829; DA, 10 okt. 1829.

⁶⁵ LB, 8 okt. 1829; 5 dec. 1829; GPB, 17 jan. 1830; CaPB, 28 aug. 1829; 5 nov. 1829; 25 nov. 1829; 23 dec. 1829.

⁶⁶ LP, 10 dec. 1829; 16 dec. 1829; 24 dec. 1829; 15 jan. 1830; CPB, 22 sept. 1829; 23 sept. 1829; 14 juni 1830; CaPB, 28 aug. 1829; 20 okt. 1829; 28 okt. 1829; 1 nov. 1829; 5 nov. 1829; 20 dec. 1829; 10 jan. 1830; 6 juni 1830; LB, 23 okt. 1829; DA, 28 nov. 1829; 19 dec. 1829.

⁶⁷ CPB, 1 maart 1830; 18 juni 1830; CaPB, 3 mei 1830.

⁶⁸ CPB, 2 april 1830.

te bereiken, maar *Le Catholique*, *Le Courier* en *Le Politique* richten zich duidelijk tot hoger opgeleiden. Dat moderne concepten via dergelijke vertogen in brede kring ingang vinden, moet dus gerelativeerd worden. Vlugschriften, volkse gelegenheidsgedichten en liederen dienen dus aanvullend geanalyseerd worden wil men iets zinnigs zeggen over niet-intellectuele kringen in deze transitieperiode. De groepen die via deze vertogen bereikt worden, maken het anderzijds ook wel mogelijk om Kosellecks ‘democratiseringstheze’ tot op een zekere hoogte te volgen. De kranten werken in deze periode duidelijk mee aan de invulling van de begrippen en aan hun verspreiding.

In het semantische veld dat we onderzochten breekt het natiebegrif zeker door. Natie staat veel centraler dan het oudere begrip vaderland en dit in tegenstelling tot de conclusie die S. Dubois uit zijn onderzoek trekt.⁶⁹ Toch moet de concurrentie met de geografisch verwante noties (noorden, zuiden, Belgen, Hollanders, etc.) niet onderschat worden. Die worden geenszins opzij geschoven. Vergeleken met andere liberale concepten zoals vrijheid en grondwet scoort het natiebegrif echter veel minder goed. Van Sas en Van Zanten hebben dat ook al opgemerkt. In onze stellingen zijn daar eveneens aanwijzingen voor. Vrijheid en grondwet, zonder uitdrukkelijke koppeling aan natie, komen er veelvuldig in voor. Ander vooronderzoek is daar trouwens even stellig over.⁷⁰

De ideologisering vindt, geheel volgens Kosellecks these, inderdaad op verschillende wijzen plaats. Het valt op dat *ancien régime*-concepten niet veel meer voorkomen. Het federale gedachtegoed, waarin provincies en steden een prominente plaats bekleden, ontbreekt bijna geheel, daar waar het rond de eeuwwisseling in Kolls analyses nog sterk op de voorgrond staat.⁷¹ Dubois wees er terecht op dat reeds tijdens het Franse regime deze noties naar de achtergrond werden gedrongen.⁷² Dat ze bij de liberale opposanten dus nog weinig aantrekkingskracht uitoefenen, ligt voor de hand. Maar het blijft opmerkelijk dat ze in het conservatieve discours niet meer opduiken, temeer omdat dit na 1830 wel gebeurt. Eén element uit het *ancien régime*-repertoire werkt wel stevig door: de ‘goede koning.’ Staat, vaderland, volk en natie: telkens staat de koning centraal. Het beeld strookt met resultaten uit ander onderzoek. A. de Dijn kwam met betrekking tot de discussies in het Nationaal Congres (1830-1831) tot dezelfde bevinding.⁷³ De inhoudsanalyse van de opiniërende artikels van de

⁶⁹ S. Dubois, *L'invention de la Belgique*, 191.

⁷⁰ Tijdens het academiejaar 2003-2004 waren de seminarie-oefeningen in de licentie Geschiedenis van de VUB aan dit onderwerp gewijd. Uit de analyses van dezelfde kranten kwamen de begrippen vrijheid en grondwet als de meest scorende begrippen naar voren.

⁷¹ J. Koll, *Die belgische Nation*, 205 e. v.

⁷² S. Dubois, *L'invention de la Belgique*, 113.

⁷³ A. de Dijn, ‘In overeenstemming met onze zeden en gewoonten. De intellectuele context van de eerste Belgische constitutie (1815-1830)’, *BMGN*, CXVII (2002) i, 5-45.

regeringskrant *Le Moniteur belge* wezen in dezelfde richting⁷⁴ en ook G. Deneckere kwam het beeld tegen in haar onderzoek naar de collectieve acties in het begin van de jaren 1830.⁷⁵

In deze transitieperiode komen liberale invullingen van het natiebegrif echter ook al duidelijk aan de oppervlakte. We zagen hoe volkssoevereiniteit, de constitutionele monarch en de volksvertegenwoordiging het natiebegrif definiëren. Van een democratisch ingevulde definitie is niet echt sprake, terwijl de radicaal De Potter toch aan het woord wordt gelaten. Taal komt in de definities telkens aan bod. Beweren dat dit element slechts een secundaire rol heeft gespeeld in de oppositie, zoals L. Wils beweert⁷⁶, strookt dan ook niet met onze resultaten.

Het natiebegrif is in onze vertogen ook zonder meer een gepolitiseerd begrif. De link die vrij systematisch naar het oppositievoeren wordt gelegd, zorgt ervoor. De geografische begrippen (en vooral Belgen en Hollanders) scoren terzake echter veel beter dan de abstractere begrippen in het semantische veld. Die concretere stellingen zijn scherper, harder en mobiliseren dus meer. Wat het dichtst aansluit bij de belangen van de auteurs, krijgt ook meer aandacht. Allen zijn erg bezorgd omdat er onvoldoende carrièremogelijkheden voor zuidelijke ambtenaren en magistraten zijn. De taal speelt vooral een rol bij de Franstaligen en de godsdienst bij de katholieke journalisten.

Willems natiestaat komt in de vertogen slechts beperkt aan bod. Dat merkt men duidelijk aan de frequentie. Het nationaliseringsproces wordt trouwens bekritiseerd. De *Gazette* levert nauwelijks weerwerk. Maar anderzijds constateert men in de oppositiepers weinig aanvallen op het rijk *as such*. De oppositie stelt zich samen met de koning ten dienste van het koninkrijk, het vaderland en de natie, en tegen de regering die antinationaal bezig is. Natuurlijk zijn deze stellingen ook instrumenteel, zijn ze strategisch en tactisch, want de perscensuur waakt, maar dat neemt niet weg dat men ze laat overheersen.

De Belgische identiteit komt weinig tot uiting als het over de natie, het volk of het vaderland gaat. Geconnoteerd met de geografische termen (en vooral met Belgen) daarentegen gebeurt dat wel. Van essentialisme is echter nimmer sprake. Veel sentiment komt er ook niet bij te pas, deugdenspiegels worden niet echt voorgehouden en met de morele superioriteit valt het ook mee. Het Belgische hegemoniale streven dat Vermeersch zo benadrukte⁷⁷, treffen we zelden aan.

⁷⁴ E. Witte, *De Moniteur belge, de regering en het parlement tijdens het unionisme, 1831-1845* (Brussel, 1982) 64-94.

⁷⁵ G. Deneckere, 'De plunderingen van de orangistische adel te Brussel in april 1834. De komplottheorie voorbij', *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXVI (1996) iii-iv, 29-63.

⁷⁶ L. Wils, 'Het Verenigd Koninkrijk van koning Willem I (1815-1830) en de natievorming', *BMGN*, CXII (1997) iv, 508.

⁷⁷ A. Vermeersch, 'Willem I en de pers in de Zuidelijke Nederlanden, 1814-1830', in: Tamse, Witte, *Staats- en natievorming*, 310-323; Inleiding, in: *ibidem*, 53.

Onze analyse sluit veeleer aan bij de recente bevindingen terzake van Van Velzen in zijn werk over de ministeriële verantwoordelijkheid⁷⁸, die evenmin zuidelijke uitspraken in verband met het domineren van de staat aantreft. Het spreekt echter vanzelf dat door de verschillen met het noorden te beklemtonen en de grieven en de eisen van de Belgen zo scherp in het vizier te brengen, de Belgische identiteit zonder meer versterkt wordt. Vooral rond de begrippen taal en godsdienst heeft dit proces plaats. De oppositietaal verscherpt met andere woorden het identiteitsbesef.

Maar als een aparte natie komt België dan weer zelden aan bod. De bestuurlijke scheiding wordt wel in de mond van De Potter en ook van De Robiano gelegd, maar de kranten gaan er verder niet op in. Zelfcensuur speelt daarbij wellicht een rol. Maar we kunnen moeilijk beweren dat het discours de scheiding, de opheffing van het koninkrijk of de revolutie tot doel heeft. Over een Belgische natiestaat wordt niet gesproken. En dat sluit trouwens perfect aan bij wat dezelfde *founding fathers* na de revolutionaire gezagswissel van 1830 stellen. Voor 1830 is er in België geen natie, noch een nationaal gevoel, zegt Rogier onomwonden. Bij Nothomb beluisteren we hetzelfde discours: ‘Le sentiment de l’unité nationale est né de nos jours.’ Ook Lebeau is vrij expliciet: ‘Le patriotisme belge est fils de la révolution de 1830.’ Ze erkennen wel dat er provinciale en gemeentelijke eigenheden bestaan die al een lange traditie kennen, maar deze zorgen niet voor een globaal eenheidsgevoel. Kortom na 1830 moet er dringend ‘genationaliseerd’ worden. Vandaar dan ook dat ze zich met zijn allen zullen inspinnen om deze Belgische natiestaat uit te bouwen. Maar dat is een ander verhaal dat ik aan de hand van de bestaande literatuur recentelijk heb proberen samen te vatten in *De constructie van België (1828-1847)*.⁷⁹

Bijlage: samenstelling van het onderzochte corpus van opiniërende artikels

Den Antwerpenaer: 1829: aug.: 1, 5, 8, 12, 15, 19, 26; sept.: 2, 5, 9, 12, 16, 19, 23, 26, 30; okt.: 3, 10, 14, 17; nov.: 14, 25, 28; dec.: 18, 19; 1830: jan.: 9, 13, 16, 20, 23; febr.: 13, 17, 20, 24, 27; maart: 3, 5; april: 7, 14; mei: 5, 8, 12, 19, 29; juni: 2, 9, 12, 23.

Le Belge: 1829: aug.: 3, 5, 12, 14, 22; sept.: 2, 8, 17, 20, 23, 25; okt.: 1, 11, 21, 22, 23, 31; nov.: 6; dec.: 5, 8, 13, 15, 17, 31; 1830: jan.: 2, 3, 9, 11, 12, 15, 26; febr.: 3, 10, 12, 13; maart: 3, 7, 9, 18; mei: 3, 5, 14, 19, 23; juni: 2, 13, 16.

⁷⁸ P. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid. Theorie en praktijk, 1813-1848* (Nijmegen, 2005) 332 e. v.

⁷⁹ E. Witte, *De constructie van België, 1828-1847* (Tielt, 2005); *La construction de la Belgique, 1828-1847* (Brussel, 2006) 104-107.

Le Catholique des Pays-Bas: 1829: aug.: 5, 6, 13, 21, 22-23, 25, 28, 29; sept.: 7, 9, 18, 20, 23, 24, 25; okt.: 6, 10, 15, 20, 21, 22, 28, 29; nov.: 1, 14, 25, 30; dec.: 15, 17, 20, 23, 29; 1830: jan.: 1, 3, 6, 7, 15, 22, 29; febr.: 6, 7, 12, 17, 18, 25; maart: 31; april: 1, 3, 10, 16, 23; mei: 3, 5, 8, 12, 14, 15, 19, 20, 26, 27; juni: 6, 13, 20, 24, 25; juli: 23, 25.

Le Courrier des Pays-Bas: 1829: aug.: 2, 4, 5, 6, 7, 9; sept.: 3, 8, 13, 14, 17, 22, 23, 26, 30; okt.: 3, 4, 5, 9, 11, 13, 14, 19, 24, 27; nov.: 7, 9, 11, 12, 19, 20, 21, 25, 26; dec.: 16, 18, 23, 24, 29, 30; 1830: jan.: 12, 13, 16, 17, 23, 24; febr.: 11, 13, 27, 28; maart: 1, 7; april: 2, 6, 7, 17, 30; mei: 7, 13, 14, 22, 26, 27; juni: 2, 3, 12, 14-15, 17, 18, 20, 21, 23; juli: 24.

La Gazette des Pays-Bas: 1829: aug.: 3, 10, 12, 21, 23; sept.: 6, 10, 28, 29, 30; okt.: 3, 7, 12, 15, 30; nov.: 3, 15; dec.: 8, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 24, 26, 28; 1830: jan.: 12, 17, 18, 19, 20; april: 2, 10, 17; mei: 3, 7, 8, 9, 11, 25, 27, 28, 29; juni: 1, 10, 16; juli: 1, 9, 12, 18, 27.

Le Politique: 1829: aug.: 1, 2, 14, 15, 28, 29; sept.: 2, 11; okt.: 7, 28; nov.: 11, 13, 19, 25; dec.: 10, 16, 24; 1830: jan.: 7, 13, 15, 16; febr.: 12, 13, 17, 25, 27; maart: 6, 7, 17-18, 19, 20, 29, 30; april: 7, 8, 9, 11, 28; mei: 3, 4, 6, 8, 10, 11, 14, 16, 21; juni: 3, 4, 5, 11.

De plaats van de universiteit

PETER JAN KNEGTMANS

K. van Berkel, *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* (Amsterdam: Bert Bakker, 2005, 650 blz., ISBN 90 351 2684 X).

In de boeken die de laatste decennia verschenen over de afzonderlijke Nederlandse universiteiten en hogescholen zijn die instellingen zelden met elkaar vergeleken. Slechts hier en daar wordt, wanneer dat nodig is, gewezen op de toestand of de ontwikkelingen elders. In de meeste gevallen dienen die uitstapjes om het kenmerkende van de universiteit in kwestie nog eens te onderstrepen. In zijn onlangs verschenen boek over de geschiedenis van de 125-jarige Vrije Universiteit maakt A. Th. van Deursen dat tot uitgangspunt van zijn werk. Zijn verantwoording begint hij met de vaststelling dat alle universiteiten op elkaar lijken en dat het daarom vooral interessant is na te gaan waarin een bijzondere universiteit als de VU zich van de andere onderscheidde.

In de inleiding bij zijn *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* doet Klaas van Berkel iets anders, maar ook dat heeft wat weg van een vrijbrief om het in het vervolg vooral over die ene te hebben. Van Berkel noemt de Rijksuniversiteit Groningen in het midden van de twintigste eeuw een goede representant van de Nederlandse universiteiten in het algemeen. Zij was, in Van Berkels woorden, een universiteit voor alle gezindten, met een eigen regionaal gezicht, niet te groot en niet te klein, algemeen en breed van opzet en tegelijk kwalitatief van hoog niveau, in een stad die groot genoeg was om de universiteit te verstouwen, maar niet zo groot dat de universiteit er niet meer in te herkennen viel. Een studie over de Groningse universiteit in deze jaren is volgens hem daarom meer dan een studie over alleen die universiteit.¹

Als er hele boeken kunnen worden geschreven die meer zijn dan een stramien waarin slechts de namen voor de desbetreffende universiteit hoeven te worden ingevuld, dringt zich de vraag op of voor de eerste helft van de twintigste eeuw wel van een goede representant van de Nederlandse universiteiten kan worden gesproken. Opvallend is in elk geval dat Van Berkel in zijn behandeling van de vraag wat een universiteit in die tijd was, zich uitdrukkelijk beperkt tot Groningen. Hij doet dat door een beeld te schetsen van de bestuurders, hoogleraren, medewerkers en studenten en hun onderlinge relaties en rituelen die met de bijbehorende gebouwen de universiteit vormden. In deze universitaire

¹ A. Th. van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel. De Vrije Universiteit 1880-2005* (Amsterdam, 2005) 11. K. van Berkel, *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* (Amsterdam, 2005) 9.

De plaats van de universiteit

PETER JAN KNEGTMANS

K. van Berkel, *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* (Amsterdam: Bert Bakker, 2005, 650 blz., ISBN 90 351 2684 X).

In de boeken die de laatste decennia verschenen over de afzonderlijke Nederlandse universiteiten en hogescholen zijn die instellingen zelden met elkaar vergeleken. Slechts hier en daar wordt, wanneer dat nodig is, gewezen op de toestand of de ontwikkelingen elders. In de meeste gevallen dienen die uitstapjes om het kenmerkende van de universiteit in kwestie nog eens te onderstrepen. In zijn onlangs verschenen boek over de geschiedenis van de 125-jarige Vrije Universiteit maakt A. Th. van Deursen dat tot uitgangspunt van zijn werk. Zijn verantwoording begint hij met de vaststelling dat alle universiteiten op elkaar lijken en dat het daarom vooral interessant is na te gaan waarin een bijzondere universiteit als de VU zich van de andere onderscheidde.

In de inleiding bij zijn *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* doet Klaas van Berkel iets anders, maar ook dat heeft wat weg van een vrijbrief om het in het vervolg vooral over die ene te hebben. Van Berkel noemt de Rijksuniversiteit Groningen in het midden van de twintigste eeuw een goede representant van de Nederlandse universiteiten in het algemeen. Zij was, in Van Berkels woorden, een universiteit voor alle gezindten, met een eigen regionaal gezicht, niet te groot en niet te klein, algemeen en breed van opzet en tegelijk kwalitatief van hoog niveau, in een stad die groot genoeg was om de universiteit te verstouwen, maar niet zo groot dat de universiteit er niet meer in te herkennen viel. Een studie over de Groningse universiteit in deze jaren is volgens hem daarom meer dan een studie over alleen die universiteit.¹

Als er hele boeken kunnen worden geschreven die meer zijn dan een stramien waarin slechts de namen voor de desbetreffende universiteit hoeven te worden ingevuld, dringt zich de vraag op of voor de eerste helft van de twintigste eeuw wel van een goede representant van de Nederlandse universiteiten kan worden gesproken. Opvallend is in elk geval dat Van Berkel in zijn behandeling van de vraag wat een universiteit in die tijd was, zich uitdrukkelijk beperkt tot Groningen. Hij doet dat door een beeld te schetsen van de bestuurders, hoogleraren, medewerkers en studenten en hun onderlinge relaties en rituelen die met de bijbehorende gebouwen de universiteit vormden. In deze universitaire

¹ A. Th. van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel. De Vrije Universiteit 1880-2005* (Amsterdam, 2005) 11. K. van Berkel, *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* (Amsterdam, 2005) 9.